

Польова організація номінативного простору «Хрещення дитини»: функціонально-семантичний аспект

У статті проаналізовано особливості функціонування лексичних одиниць, які омовнюють типову ситуацію «Хрещення дитини» і об'єднуються в межах однойменного номінативного простору. Провідною одиницею зазначеного простору виступає функціонально-семантичне поле. Запропоноване дослідження вказує на присутність функціонально-семантичних полів двох типів: контурних і дифузних, виокремлених, ґрунтуючись на природі попередніх. Поділ номінативного простору на функціонально-семантичні поля демонструє горизонтальне розміщення цього простору. У роботі також запропоновано елементи вертикального розміщення у вигляді трьох рівнів, які відповідають етапам розвитку ТС «Хрещення дитини».

Ключові слова: типова ситуація «Хрещення дитини», номінативний простір, функціонально-семантичне поле, контурне функціонально-семантичне поле, дифузне функціонально-семантичне поле.

Постановка наукової проблеми та її значення. У ХХІ столітті, коли перед лінгвістичними дослідженнями відкриваються нові горизонти, які дають можливість поєднувати в одне ціле елементи різнопланових галузей науки. Одне з таких поєднань – залучення елементів релігієзнавства до лінгвістичних досліджень, що засвідчують наявні лінгвокультурологічні, лінгвокогнітивні, когнітивно-семантичні та інші дослідження релігійної лексики.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Наше дослідження стоїть на межі взаємодії лінгвістики, релігієзнавства і теології та спрямоване на аналіз лексичного матеріалу, який використовується в рамках ситуації підготовки, здійснення та постетапу релігійного ритуалу хрещення дитини, котрі разом формують типову ситуацію (ТС) «Хрещення дитини» і розвивають релігійний та світський сценарії. Зважаючи на особливості лексичного наповнення релігійного та світського сценаріїв ТС «Хрещення дитини», можна припустити, що останні об'єднуються в межах певного семантичного поля, або простору, який є **метою** нашого дослідження і являє собою сукупність мовних одиниць, поєднаних на основі спільності значень. Це демонструє понятійну, функціональну або предметну подібність позначуваних згаданими вище одиницями явищ [1]. У такому разі нечітка рівнева належність складників такого поля та можливість проведення лексичного або граматичного аналізу. Тому універсальним інструментарієм для опису і граматичного, і лексичного аспектів ТС «Хрещення дитини» є аналіз, який запропонував А. Е. Левицький, досліджуючи функціонально-семантичні поля із урахуванням функціональної сторони мовних одиниць. Учений указує на доцільність залучення функціонального елементу семантичного поля, оскільки саме такий підхід дає змогу «об'єднати в межах одного поля елементи різних рівнів мови [3, с. 21]. Отже, завдання нашої роботи: 1) установлення особливостей використання поняття «функціонально-семантичного поля (ФСР)» як основного елементу організації номінативного простору «Хрещення дитини»; 2) опис структурних елементів ФСР; 3) характеристика порівневого розміщення складових частин виокремлених ФСР та їх співвіднесення з ТС «Хрещення дитини».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Визначення функціонального аспекту функціонально-семантичного поля проходить через аналіз явищ взаємодії елементів різних рівнів [2, 21; 3, с. 19], але варто наголосити, що в межах нашого дослідження особливу увагу спрямовано на дещо інші прояви функціональності. Зокрема, ми погоджуємося з виокремленням функціонального аспекту функціонально-семантичного поля на основі встановлення лексичними одиницями певних парадигм у межах полів їх розташування. Підстава для такого процесу – семантична роль учасників аналізованої ТС або ними названі реалії, які згодом формують семантичний компонент функціонального значення [4, с. 56–57]. У цьому випадку йдеться про встановлення функціонального компоненту на основі семантичних якостей одиниць, які виконують певну функцію в межах аналізованого функціонально-семантичного поля в рамках номінативного простору «Хрещення дитини».

Упорядкованість, притаманна ТС «Хрещення дитини», надає можливість для здійснення аналізу її номінативного простору за допомогою попереднього розподілу й подальшого аналізу її окремих

секторів. Тому доцільність дослідження номінативного простору, що здійснює омовнення ТС «Хрещення дитини» через попередню фрагментацію його на певні структурні компоненти у вигляді відповідних функціонально-семантичних полів, на нашу думку, беззаперечна.

У результаті виокремлення функціонально-семантичних полів, як складників номінативного простору «Хрещення дитини», та їх попереднього фрагментарного опису було виявлено тенденцію до рівневої системної організації номінативного процесу зазначеної типової ситуації. Рівневість ґрунтується на виокремленні трьох етапів ТС «Хрещення дитини»: I-й (рівень) – етап попередньої підготовки до Хрещення; II (рівень) – етап проведення ритуалу Хрещення; III (рівень) – етап або постетап, який позначає продовження християнського виховання новоохрещеної дитини. Наявність третього етапу, який за своєю природою нетермінований (безмежний), додає до динамічної ознаки ТС «Хрещення дитини» нетермінативності й незавершеності, що, відповідно, утілюватиметься у відповідному номінативному матеріалі. У першому випадку це можна пояснити нематеріальною присутністю образу мікроФСП «Первинний агент / Prime Agent», яка матеріалізується через його тісний зв'язок з усіма іншими агентами ФСП «АГЕНТ / AGENT» та їх спільну акумуляцію тематичних лексичних ланок із дифузних полів «ЗАСІБ / TOOL» і «ДІЯ / ACTION» на всіх етапах розгортання ТС «Хрещення дитини». Отже, параметри подальшого дослідження задаються основним принципом аналізу ФСП як трирівневої системи. У цьому разі йдеться про: 1) аналіз функціонально-семантичних полів у межах номінативного простору «Хрещення дитини» як нетипових систем із трирівневою організацією; 2) аналіз структури кожного ФСП у термінах ядра й периферії; 3) інтерпретацію плану змісту кожного ФСП, здійсненого на підставі виокремлення комплексу різних ознак. Усі перераховані вище параметри допоможуть установити способи побудови номінативного простору, визначити точки перетину різних ФСП і встановити типи зв'язку між останніми та їх дискретними частинами.

Особливістю організації номінативного простору ТС «Хрещення дитини» є наявність сталих, самостійних функціонально-семантичних полів із відносно щільною структурою поряд із присутністю дифузних, сегментованих полів, які будуються лише умовно як окремі ланки, фактично демонструючи постійну міграцію тематичних зон у вигляді тематичних груп лексичних одиниць до відповідного сегмента контурних ФСП: «АГЕНТ / AGENT» і «ПАЦІЄНС / PATIENT». У цьому разі відбувається процес утворення додаткових ознак агентів мікрофункціонально-семантичних полів, об'єднаних у контурні ФСП «АГЕНТ / AGENT» і ФСП «ПАЦІЄНС / PATIENT» на прикладі номінативного центру будь-якого мікроФСП, а саме залучення ЛО з інших ФСП. Як уже було зазначено, границі функціонально-семантичних полів «ЗАСІБ / TOOL» і «ДІЯ / ACTION» досить нестійкі, їх зміст – тематичні. Зазначений вище процес – нетипове явище для ФСП, але він розкриває закономірності обростання номінативних одиниць на позначення агентів ТС «Хрещення дитини» зв'язками з лексичними одиницями на позначення дій за допомогою певних типових інструментів, що забезпечує формування константного змісту досліджуваного мікроФСП. У свою чергу, лексичні одиниці, які мікро ФСП отримує при переході тематичних груп із ФСП «ЗАСІБ / TOOL» і ФСП «ДІЯ / ACTION», організовані за ядерно-периферійним принципом.

За означеними вище принципами формуються сектори номінативного простору (мікроФСП «Первинний агент / Prime Agent», «Вторинний агент / Secondary Agent», «Батьки / Parents», «Хрещені батьки / Godparents», «Церковна громада / Congregation», «Зло / Evil», «Кандидат на хрещення / Candidate», «Член громади / Member») таких ланок контурних ФСП: «АГЕНТ / AGENT» і «ПАЦІЄНС / PATIENT».

Щодо природи дифузних ФСП «ЗАСІБ / TOOL» і ФСП «ДІЯ / ACTION», що поряд із первинними, кістяковими елементами, об'єднують і вторинні номінації засобів (які не мають таких чітких координат, як первинні), котрі детермінуються тісними зв'язками з номінаціями актанта (учасника ситуації, який використовує певні засоби для досягнення мети) та розміщуються за принципом дифузності. Відповідно до попереднього опису здійснюється і реалізація елементів дифузного ФСП «ДІЯ / ACTION».

Під час опису дифузних ФСП ми помітили, що разом із нашаруванням дифузних формувань, як мігруючих тематичних груп, присутня певна самостійність у межах дифузного ФСП «ЗАСІБ / TOOL», яка полягає в наявності сегментних ділянок, які переважно здійснюють омовнення групи засобів, раніше зазначених як первинні: 1) номінації засобів локалізації: *church* (церква), *the font*

(баптистерій): 2) номінації засобів взаємодії з Первинним агенсом *sign of a cross* (знак хреста), *candle* (свічка), *water* (вода), *white clothes* (білий одяг), *oil* (олія) і, частково, засоби вторинного походження (тобто ті, які обирають і застосовують інші агенти ТС «Хрещення дитини», зокрема батьки): 1) номінації засобів апелювання до чуттєвого світу *music* (музика); 2) номінації засобів матеріалізованого впливу: *card* (листівка), *certificate* (сертифікат).

Такий поділ сприяє чіткій орієнтації будь-якого учасника ТС «Хрещення дитини» відносно векторів (засобів) впливу на нього. Тобто за допомогою тематичного членування стрижневих засобів отримуємо координати перебування учасників описуваної ситуації, які перебувають у відповідному просторі церкви з купілью, мають змогу спостерігати за контактом пацієнта з Первинним агенсом у формі знаку хреста, свічки, води, білого одягу, олії, разом із цим переживати це підсвідомо через певний музичний мотив, який викликає відповідні почуття та отримати письмове підтвердження і згадку в майбутньому про присутність на такій події. Це відповідає розумінню події хрещення як чітко спланованої, логічної, зрозумілої, завершеної та час від часу згадуваної типової ситуації, що надає їй відповідного постійно апелювативного, стійкого статусу в межах лінгвокультурного простору британської англіканської церкви.

Кожен зі згаданих засобів формує певну підструктуру номінацій, які мають вигляд відносно самостійних ланок із символічним змістом, типовими характеристиками, призначенням, співвіднесенням із відповідним рівнем / рівнями номінативного простору «Хрещення дитини». Особливості первинних засобів можна трактувати як згруповані блоки різнорівневої належності: Church / церква (I, II, III рівні): 1) номінації призначення засобу: *place* (місце), *to worship* (молитися), *to accept* (підтримувати), *to encourage* (підтримувати); 2) характеристики засобів: *inclusive* (внутрішній), *exclusive* (зовнішній), *together* (разом); 3) символічне значення: *Christian home* (дім християн), *forgiveness* (прощення), *support* (підтримка); The Font / баптистерій (II рівень): 1) номінації призначення засобу: *to immerse* (занурювати), *to draw* (привертати); 2) характеристики засобів: *solid* (міцний), *visible* (помітний), *first* (перший); 3) символічне значення: *stage* (місце дії), *journey* (подорож), *locus* (локус), *entry* (вхід); Sign of a Cross / знак хреста (II рівень): 1) номінації призначення засобу: *to unite* (об'єднувати), *to show* (демонструвати), *to profess* (визнавати), *to believe* (вірувати); 2) характеристики засобів: *invisible* (непомітний), *indelible* (недоторканний), *irrevocable* (незмінний), *precious* (неоціненний); 3) символічне значення: *Christ crucified* (розп'ятий Христос), *Faith* (віра), *remembrance* (нагадування); Candle / свічка (II рівень): 1) призначення засобу: *to light* (освічувати), *to remind* (нагадувати), *to face* (зустрічатися); 2) характеристики засобів: *lighted* (освітлений), *large* (величний), *visible* (помітний), *vital* (життєво важливий); 3) символічне значення: *Jesus Christ* (Ісус Христос), *Saints* (Святі), *rejection of darkness* (відречення від темряви), *repositioning* (зміна позиція), *reminder* (нагадування), *passage from darkness* (вихід з темряви); Water / вода (II рівень): 1) призначення засобу: *to clean* (очищати), *to refresh* (оживляти), *to wash* (омивати), *to forgive* (пробачати), *to sustain* (підтримувати); 2) характеристики засобів: *life-giving* (життєдайний), *new* (новий, свіжий), *spiritual* (духовний); 3) символічне значення: *Holy Spirit* (Святий дух), *beginning* (початок), *life* (життя), *purity* (непорочність); Oil / олія (II рівень): 1) призначення засобу: *to renew* (відновлювати), *to anoint* (благословляти), *to remind* (нагадувати), *to strengthen* (зміцнювати); 2) характеристики засобів: *pure* (чистий); 3) символічне значення: *Holy Spirit* (Святий Дух), *inheritance of Saints* (спадщина Святих), *grace* (ласка), *blessing* (благословіння), *richness* (багатство); White Clothes / білий одяг (II рівень): 1) призначення засобу: *to clothe* (зодягати); 2) характеристики засобів: *white* (білий), *cream* (світлий / кремовий); 3) символічне значення: *regeneration* (відновлення), *cleansing* (очищення); Card / листівка (I, III рівні): 1) призначення засобу: *to deliver* (передати), *to remember* (пам'ятати); 2) характеристики засобів: *special* (особливий); 3) символічне значення: *news* (звістка); Certificate / сертифікат, диплом (I, III рівні): 1) призначення засобу: *to remind* (нагадати), *to renew* (відновити), *to personalize* (уособлювати); 2) характеристики засобів: *special* (особливий), *important* (важливий); 3) символічне значення: *attention* (увага); Present / подарунок (III рівень): 1) призначення засобу: *to communicate* (передати), *to express* (виражати), *to personalize* (уособлювати), *to remind* (нагадувати), *to explain* (пояснювати); 2) характеристики засобів: *appropriate* (доречний), *suitable* (відповідний), *simple* (скромний); 3) символічне значення: *reminder* (нагадування). Зазначена вище інформація вказує на те, що кожен із наведених у ній засобів на основі розподілу їх номінацій отримує свій типовий образ у межах ТС

«Хрещення дитини», який складається з низки елементів, доповнюється відповідними діями агентів згаданої вище ситуації. Окрім того, номінація кожного з первинних засобів, співвідносячись із певним рівнем номінативного простору, відносить омовнений засіб до відповідного етапу розгортання ТС «Хрещення дитини».

Група лексичних одиниць, які позначають проміжні засоби агентів ТС «Хрещення дитини», актуалізується у вигляді складових окремих сегментів відповідних мікрофункціонально-семантичних полів і не утворює структур із польовою організацією. Переважна більшість проміжних засобів – це, зазвичай, тематичні, але не завжди фіксовані (закріплені за певним агентом або етапом ТС «Хрещення дитини»).

Первинні засоби на тлі проміжних можуть бути охарактеризовані як фіксовані (співвіднесені з конкретними агентами, які їх використовують, або з певним етапом ТС «Хрещення дитини»). Окрім того, їх номінації формують частиномовні сектори з певною структурою. Тому ми схильні вважати, що для опису номінативного матеріалу, який використовується для омовнення первинних засобів, найбільш вдалим буде залучення структур мікрофункціонально-семантичних полів у межах ФСП «ЗАСІБ / TOOL».

У межах ТС «Хрещення дитини» одним зі стрижневих елементів, які описують взаємозв'язок учасників і подій, є дієслівний сектор, об'єднаний у дифузне ФСП «ДІЯ / ACTION». Характер цієї зони нетиповий, оскільки вона є розмитою, дифузною структурою з нечіткими межами й може бути описана за трьома різними аспектами вираження: план міграції номінацій, які формують тематичні групи, план актантного співвіднесення, план номінативного порівневого та відповідного ситуативного поетапного розмежування.

Елементи ФСП «ДІЯ / ACTION» демонструють постійну міграцію у вигляді тематичних груп у відповідні ніші сегментного статусу інших функціонально-семантичних полів. Отже, формуються константні стрижневі елементи у вигляді дієслівного сектора мікроФСП «Первинний агент / Prime Agent», «Вторинний агент / Secondary Agent», «Parents / Батьки», «Godparents / Хрещені батьки», «Церковна громада / Congregation», «Зло / Evil», що надає потрібні додаткові динамічні характеристики відповідним актантам, які їх виконують у межах зазначених полів.

Ще одним складовим мігративним елементом ФСП «ДІЯ / ACTION» є група дієслів, що використовують для опису дій-ефектів, які є тематичними складовими групи засобів-символів. Дії-ефекти – вторинний матеріал, оскільки не можуть безпосередньо апелювати до конкретного виконавця, тому апелювання проходить через безпосередній інструмент, за допомогою якого досягається певний спланований результат.

В організації номінативного простору «Хрещення дитини» присутня трирівнева структуризація ФСП «ДІЯ / ACTION» проходить із залученням актантів, які виконують дії відповідно на етапах підготовки, виконання ритуалу й постетапі (етап після хрещення). До першого рівня належать номінації дій із переважно підготовчою, настановчою, пояснювальною, повчальною семантикою. Співвіднесені з актантами – це дієслівні номінації Вторинного агенса, батьків, хрещених батьків: *to continue* (продовжувати), *to intercede* (заступатися), *to reveal* (виявляти), *to abound* (перебувати), *to flourish* (процвітати), *to tell* (казати), *to serve* (служити), *to call* (телефонувати), *to arrange* (організувати), *to fill in* (заповнювати), *to see* (syn. *to watch*) (продивлятися), *to meet* (зустрічатися), *to undertake* (зобов'язуватися), *to fulfill* (виконувати), *to share* (розділяти з кимось), *to encourage* (заохочувати), *to provide* (забезпечувати), *to support* (підтримувати), *to promise* (обіцяти), *to pray* (молитися), *to give* (давати), *to bring* (приносити).

На II рівні номінативного простору «Хрещення дитини» розміщені номінації дій і активних (Первинний агент / Prime Agent, Вторинний агент / Secondary Agent, Хрещені Батьки / Godparents, Церковна громада / Congregation, Пацієнс / Patient, Зло / Evil), і пасивних актантів (Пацієнс / Patient): *to deliver* (syn. *to remove*, *to move*), *to bring*, *to receive* (syn. *to accept*), *to give*, *to fill with*, *to bestow* (syn. *to settle*), *to immerse* (занурювати), *to promise* (обіцяти), *to pray* (молитися), *to give* (давати), *to bring* (приносити), *to begin* (починати), *to grow into* (вирости в), *to turn to* (звернутися до), *to submit* (скоритися), *to come* (приходити), *to promise* (обіцяти), *to confess* (визнавати), *to believe* (вірувати), *to hear* (чути), *to open* (відкривати), *to look for* (шукати), *to reborn* (народитися), *to accept* (прийняти), *to repent* (каятися), *to profess* (визнавати), *to separate* (відділяти), *to rebel* (повставати), *to corrupt* (псувати), *to destroy* (руйнувати), *to draw from* (відпусати), *to be marked / to be sealed* (бути

позначеним), *to be anointed* (бути помазаним), *to be washed* (бути омитим), *to be sanctified* (бути освяченим), *to be born* (бути народженим), *to be delivered* (бути визволеним), *to be received* (бути прийнятим), *to be granted / denied* (отримати / відмовити в отриманні).

На третьому етапі розгортання ТС «Хрещення дитини» до номінативних одиниць дифузного ФСП «ДІЯ / ACTION», розміщених у межах третього рівня організації номінативного простору «Хрещення дитини», належать лексичні одиниці, які допомагають орієнтувати позицію агентів і пацієнса зазначеної вище ситуації на постсферу діяльності, що актуалізується після здійснення ритуалу хрещення дитини. До цього рівня належать номінації дій активного стану агентів і пацієнса та пасивного стану пацієнса: *to present* (представляти), *to help* (допомагати), *to witness* (засвідчувати), *to support* (підтримувати), *to advocate* (відстоювати / пропагувати), *to establish* (укріплювати віру), *to ensure* (забезпечувати), *to provide* (надавати), *to determine* (спонукати / підштовхувати), *to discuss* (обговорювати), *to undertake* (зобов'язуватися), *to fulfill* (виконувати), *to share* (розділяти з кимось), *to encourage* (заохочувати), *to provide* (забезпечувати), *to support* (підтримувати), *to promise* (обіцяти), *to pray* (молитися), *to give* (давати), *to bring* (приносити), *to let* (впускати / приймати), *to praise* (звеличувати), *to walk* (крокувати), *to rejoice* (мішитися), *bestow* (прюжити), *to shine* (сяяти), *to proclaim* (проголошувати), *to know* (знати), *to be renewed* (бути оновлений), *to be invited* (бути запрошеним), *to be welcomed* (бути прийнятим із радістю).

Узагальнивши викладений вище матеріал стосовно організації, функціонування та порівневого розподілу дифузного ФСП «ДІЯ / ACTION», ми маємо змогу зробити висновок про те, що описуване функціонально-семантичне поле утворює окремих фрагмент номінативного простору «Хрещення дитини». Зазначена зона дієслівних номінативних одиниць має нетипову дифузну фрагментовану структуру, оскільки в ній простежується постійна міграція тематичних груп в інші ФСП, де вони отримують статус константних сегментів, оскільки номінують дії агентів. У структурі дифузного ФСП «ДІЯ / ACTION» відображені три рівні організації номінативного простору «Хрещення дитини», на яких проходить номінація відповідних агентів однойменної ТС ситуації.

Відношення між функціонально-семантичними полями, як структурними ланками номінативного простору «Хрещення дитини», будуються на основі правил розгортання досліджуваної ситуації.

Отже, зв'язки між ФСП «АГЕНТ / AGENT», «ПАЦІЄНС / PATIENT», «ЗАСІБ / TOOL», «ДІЯ / ACTION» існують у вигляді відношень між контурними ФСП і частинами дифузійних ФСП, які до них належать. Останні будуються за двома напрямками: 1) номінації вибору учасника (серед наявних: Первинний агенс, Вторинний агенс, батьки, хрещені батьки, церковна громада, зло, кандидат на хрещення, член конфесії), який визначає формування і міграцію відповідних груп засобів та дій; 2) приєднання тематичних груп із ФСП «ЗАСІБ / TOOL» і ФСП «ДІЯ / ACTION» та формування спільного напрямку дії і здійснення впливу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, узагальнивши викладений вище матеріал, можна зробити висновок, що номінативний простір «Хрещення дитини» проектується на дві площини. Перша – горизонтальна, у ракурсі якої можна говорити про секторну та субсекторну фрагментацію функціонально-семантичних (контурних і дифузних) полів та їх складників у вигляді мікрофункціонально-семантичних полів. Друга площина – проектування номінативного простору забезпечує бачення останнього як утворення з тривірневою організацією. Щодо зв'язку складових частин ФСП та мікроФСП із типовою ситуацією «Хрещення дитини» потрібно зазначити: номінативні одиниці, які входять до складу виокремлених типів ФСП, це саме ті лексичні одиниці, що використовують для позначення агентів ТС «Хрещення дитини», їх дій і засобів. Рівні досліджуваного номінативного простору відповідають трьом етапам розгортання ТС «Хрещення дитини»: підготовчий, етап здійснення ритуалу, постетап. Серед номінативного матеріалу, що використовують для омовнення ТС «Хрещення дитини» присутні два типи функціонально-семантичних полів: контурні ФСП, щільні, з певними кордонами, з константним статусом матричних елементів реалізуються на фоні дифузійних, утворених за рахунок злиття тематичних, постійно мігруючих номінативних груп.

Джерела та література

1. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1983. – 192 с.